

izvirni znanstveni članek  
prejeto: 2007-09-04

UDK 811.163.6'286

## MED RAZNOLIKOSTJO NAREČNEGA GRADIVA IN MEJAMI NJEGOVEGA PRIKAZA NA JEZIKOVNI KARTI

*Jožica ŠKOFIC*

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša,  
SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2

Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper, SI-6000 Koper, Glagoljaška 8  
e-mail: jozica.skofic@zrc-sazu.si; jozica.skofic@fhs.upr.si

### IZVLEČEK

*V članku je predstavljeno delo za 1. zvezek Slovenskega lingvističnega atlasa (SLA), ki nastaja v Dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani. V prvem delu je predstavljena podatkovna baza SlovarRed 2.0, ki v povezavi z geografskim informacijskim sistemom (GIS) omogoča ne le natančen vnos narečnih podatkov in njihovo analizo na različnih jezikovnih ravninah, ampak tudi različne načine prikaza jezikovnih podatkov na karti. V drugem delu so jezikoslovno analizirani in na jezikovni karti predstavljeni leksemi za pojem kolk (SLA V055) v slovenskih narečjih, izpostavljeni pa so tudi problemi, ki jih geolingvist rešuje ob prenosu konkretnih jezikovnih podatkov na simbolne in izoglosne karte.*

**Ključne besede:** Slovenski lingvistični atlas, slovenska dialektologija, geolingvistika, jezikovna karta

## TRA LA VARIETÀ DEL MATERIALE DIALETTALE E I LIMITI DELLA SUA RAPPRESENTAZIONE SULLA MAPPA LINGUISTICA

### SINTESI

*L'articolo presenta il lavoro per il 1° quaderno del "Slovenski lingvistični atlas – SLA" (Atlante linguistico sloveno), messo a punto dalla sezione di dialettologia dell'Istituto per la lingua slovena Fran Ramovš del ZRC SAZU – Centro di ricerca scientifica dell'Accademia slovena per le scienze e le arti – a Lubiana. La prima parte contiene la presentazione della base di dati SlovarRed 2.0, che insieme al sistema di informazione geografica (geografski informacijski sistem – GIS) permette non solo di inserire i dati sui dialetti e la loro analisi a diversi livelli linguistici, ma offre anche diverse rappresentazioni dei dati linguistici sulla mappa. Nella seconda parte vengono analizzati linguisticamente e rappresentati sulla mappa i leksemi per il concetto di anca (SLA V055) nei dialetti sloveni. Ma vengono evidenziati anche i problemi con cui si scontra il geolingvista nella trasposizione dei dati linguistici concreti in un codice simbolico e sulla carta delle isoglosse.*

**Parole chiave:** Atlante linguistico sloveno, dialettologia slovena, geolingvistica, mappa linguistica

## UVOD

**SlovarRed 2.0 kot podatkovna baza za Slovenski lingvistični atlas**

V razpravi je predstavljeno delo za Slovenski lingvistični atlas (SLA), ki nastaja v Dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.<sup>1</sup> Tu je bila v sodelovanju med jezikoslovci (dialektologi z večletnimi geolingvističnimi izkušnjami tudi pri mednarodnih projektih) in zunanjim sodelavcem Tomažem Seliškarjem v zadnjem letu razvita posebna programska oprema (SlovarRed 2.0), ki s pomočjo skrbno oblikovane podatkovne baze, povezane z geografskim informacijskim sistemom (GIS), omogoča ne le natančen vnos narečnih podatkov in njihovo analizo na različnih jezikovnih ravninah, ampak tudi različne načine kartiranja, tj. prikaza jezikovnih podatkov na karti.

Podatkovna baza je zasnovana kot urejen sistem vseh podatkov, povezanih z gradivom za SLA: mreža 406 točk/krajevnih govorov je urejena tako, da je vsak vanjo zajeti krajevni govor opremljen ne le s številko točke iz stare in nove numeracije,<sup>2</sup> ampak tudi z uradnim imenom kraja (v zamejstvu tudi z uradnim tujejezičnim), z imeni zapisovalcev,<sup>3</sup> letom zapisa in podatkom o njegovi obliki (zvezek, listki, oboje, delni zapis, ni zapisa – takih točk je še 32, večinoma v zamejstvu) in zanesljivosti. Podatkovna baza vsebuje torej tudi podbaze, npr. podbazo zapisovalcev, podbazo krajevnih imen, podbazo geografskih koordinat v mrežo zajetih krajev itd.

Prav ta zadnja podbaza omogoča povezavo z geografskim informacijskim sistemom, ki je bil za SLA pripravljen v sodelovanju s sodelavci Inštituta za antropološke in prostorske študije na ZRC SAZU (Peter Pehani in dr. Tomaž Podobnikar) in na podlagi podatkov GURS. Vse točke so bile preverjene in georeferencirane tako, da so postavljene v središče naselij (torej do nekaj deset metrov natančno), kar je bilo nekoliko bolj problematično določiti predvsem za raztresena naselja. Na podlagi različnih kriterijev (jezikoslovnih, zemljepisno-

zgodovinskih, matematičnih) so bila oz. bodo določena tudi vplivna območja posameznih krajev oz. obseg posameznih krajevnih govorov (t. i. satovnica oz. poligoni), kar bo v prihodnje ob simbolnih<sup>4</sup> omogočalo tudi bolj avtomatizirano izdelavo izoglosnih in ploskovnih kart in iz tega izhajajoče dialektometrične analize. Ker na razvoj jezika in njegovih diatopičnih različkov vplivajo tudi različni nejezikovni dejavniki, je bilo na Geografskem inštitutu Antona Melika (sodelavka mag. Jerneja Fridl) za potrebe jezikoslovne analize in interpretacije narečnega gradiva pripravljenih tudi nekaj tematskih geografskih kart (npr. središčna naselja in njihova vplivna območja, gostota prebivalstva, dnevne migracije, kolonizacije, delež Slovencev v zamejskih občinah). Ena od plasti interaktivne elektronske geografske podlage za karte SLA, na kateri so sicer vrisane le reke, relief in državne meje ter večja mesta, pa je tudi nekoliko prenovljena<sup>5</sup> Logar-Riglerjeva Karta slovenskih narečij.

Preverljivost v podatkovno bazo vnesenih narečnih podatkov je omogočena s povezavo z bazo skeniranega listkovnega in zvezkovnega gradiva, shranjenega na posebnem strežniku, do katerega imajo dostop le sodelavci pri projektu. Digitalizacija arhiva je sicer zamudna in zato draga,<sup>6</sup> vendar potrebna tako zaradi varnosti gradiva kot samega jezikoslovnega dela z njim.

Podatkovna baza SlovarRed za SLA je vpeta v širšo leksikografsko bazo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, saj je bila zasnovana v sekciji za terminološke slovarje,<sup>7</sup> in kot taka omogoča npr. primerjavo z besedjem v SSKJ in avtomatiziran vnos temeljnih leksikografskih podatkov o iztočnicah (tj. vprašanju iz Vprašalnice SLA) v osnovno masko.<sup>8</sup>

Gradivo se v podatkovno bazo vnaša v t. i. slovenski fonetični transkripciji s pomočjo vnašalnega sistema ZRCola, ki ga je na ZRC SAZU razvil Peter Weiss.<sup>9</sup> Zapis je natančen prepis arhiviranega gradiva in ni poenoten, niti vedno zanesljiv, včasih zahteva tudi dodatno preverjanje "na terenu", zato indeksi v 1. zvezku SLA, katerega izid je predviden v letu 2009, ne bodo objavljeni, saj bi taki lahko povzročili napačno interpretacijo gradiva.

1 O zgodovini SLA pišeta F. Benedik in K. Kenda-Jež v *Vodniku po gradivu za Slovenski lingvistični atlas* (Benedik, 1999).

2 Po stari numeraciji, ki jo je zasnoval Fran Ramovš in je bila kasneje večkrat dopolnjena, je urejeno listkovno gradivo, sicer razporejeno po vprašanjih, po novi, preuredila sta jo Jakob Rigler in Tine Logar v letih 1982–1984, pa je urejena zvezkoteka, sicer razporejena po krajih.

3 Ker je krajevne govore nekaterih točk iz mreže SLA po vprašanici za SLA zapisalo več avtorjev, je dejanskih zapisov veliko več kot točk; danes zbirka obsega okrog 680 zapisov, in sicer 884.000 listkov in 389 zvezkov + 182 zvezkov izven mreže za SLA.

4 Za bolj enoumno branje simbolnih kart – predvsem tam, kjer je mreža točk gostejša – je bilo potrebno določiti tudi položaj simbolov ob centroidih krajev/točk SLA, saj je nemalokrat za isto točko zapisanih več odgovorov.

5 Prenovila sta jo P. Pehani in J. Škofic, z nasveti je sodelovala V. Smole.

6 Pri tem večinoma pomagajo študentje ljubljanske slovenistike in tehnična sodelavka ISJ FR Nevenka Jerman, za koordinacijo in ustrezno arhiviranje skrbi Peter Weiss.

7 Zasnovala sta jo Maja Košmrlj Levačič in Tomaž Seliškar.

8 Sodelavci inštituta imajo seveda vpogled samo v tiste dele skupne baze, pri katerih neposredno sodelujejo.

9 Tudi ta članek je napisan s pomočjo vnašalnega sistema ZRCola Petra Weissa.

V podatkovno bazo vneseno gradivo je osnova za njegovo geolingvistično analizo, na podlagi katere dialektolog pripravi delovne legende in poskusne karte, ki postopoma pripeljejo do čim boljšega prikaza jezikoslovno interpretiranega narečnega gradiva na jezikovni karti. S podatkovno bazo je zato povezana še ena podbaza, tj. nabor simbolov s kodami, ki omogoča oblikovanje simbolnih kart.<sup>10</sup>

#### RAZNOLIKOST NAREČNEGA GRADIVA NA PRIMERU LEKSEMOM ZA *KOLK* V GRADIVU ZA SLA (V055)

Podatkovno zelo bogato narečno gradivo, zbrano v zadnjih šestdesetih letih za Slovenski lingvistični atlas, je žal precej raznovrstno tudi po kakovosti zapisov in relevantnosti samih podatkov.<sup>11</sup> Na primeru zbranih narečnih poimenovanj za pojem *kolk* je v nadaljevanju prikazano, katere v podatkovno bazo zajete podatke geolingvist lahko prikaže na karti in kako.

Za pojem *kolk* (SLA V055),<sup>12</sup> v SSKJ je beseda pojasnjena kot 'stranski del medenice', je v gradivu za SLA zapisanih več kot 500 odgovorov oz. skoraj sedemdeset različnih eno- in večbesednih leksemov (seveda brez fonetičnih različic) – v skoraj 100 točkah pa odgovor na to vprašanje ni zapisan (torej imajo nekatere točke lahko zapisanih tudi več različnih odgovorov – poimenovanj tega dela človeškega telesa). Večbesedni leksemi so lahko zveze samostalnika s predlogom ali s pridevniškim prilastkom ali zveza dveh samostalnikov s predlogom, redko tudi s kazalnim zaimkom *ta* oz. *tam*. Prikazati na karti tako raznolika poimenovanja napisno ali z različnimi simboli (ki deloma vendarle abstrahirajo zbrano narečno gradivo vsaj na glasoslovni ravni) bi bilo nesmiselno in nepregledno, saj se nekatera pojavljajo zelo pogosto, druga so le enkratna, tretja so zemljepisno ozko omejena. Pri tako pestrem gradivu so nekatere splošitve obvezne, to pa zahteva natančno jezikoslovno analizo.

#### Kolk

Najpogostejše je poimenovanje *kolk*, psl. \**kǫlkъ* 'gibljiv telesni del', ki je tudi knjižna beseda za obravnavani pojem (Pleteršnik: *kòlk*, SSKJ: *kólk* in *kòlk* [prva oblika *uk*]) – v gradivu za SLA se leksem pojavlja v številnih narečnih fonetičnih različicah (npr. *kòjk*<sup>13</sup> v Dolenji vasi, *kòlk* v Zgornjih Gameljnah, *kûk* v Vnanjih Goricah,

*kûalk* v Dutovljah, *kàuk* v Martinji vasi pri Trebnjem, *k`ðk* v Solkanu, *k`ðk* v Vasi pri Kostelu) in je razširjen skoraj po vsem slovenskem jezikovnem prostoru (prevladuje pa v gorenjskem, dolenskem, notranjskem, rovtarskih in nekaterih štajerskih narečjih). V gradivu za SLA je leksem zapisan večinoma v ednini, redko tudi v množini (npr. *kə̀kǫ̀* v Gorenjem Brezovem, *kûki* v Pišecah, *kû̀lki* v Križu pri Trstu), pogosto tudi v zvezi s predlogom (npr. *u kolk`ix* v Pilštajnu in *u kò:lk* v Horjulu). Večkrat je leksem zapisan kot novejšo poimenovanje ob kakem drugem leksemu (v Polzeli iz stare mreže SLA je npr. zapisano enkratno poimenovanje *bôčna kôst* in z oznako "novejšo" besedna zveza *u kû̀lk si je ztû̀qmu*, v Motniku ob enkratnem poimenovanju *lêdni člênk* še predložna zveza *u kû̀lk* in v Vojniku ob pogostejšem *kôpa*, ki je verjetno dvojina besede *kolp*, tudi *u kồlkix*).

Pogoste so tudi izpeljanke s to besedotvorno podstavno in pripono *-ək* ali *-ka* v nekaterih južnopohorskih in kozjaških govorih (npr. *kồuček* v Dobovcu pri Rogatcu, *kồučka* v Lobnici, *kàučka* v Zgornji Kungoti – iz navedkov ni razvidno, ali gre za dvojino moškega spola ali ednino ženskega spola, *kûčke* v Miklavžu na Dravskem polju), v panonski narečni skupini pa je najpogostejša pripona *-et* (npr. *kûčēt* v Veržeju, *kûčēt* v Gibini, *kûčāt* v Nedelici, *kûčāt* v Markovcih);<sup>14</sup> enkratni sta različici *kuč-ah* (tj. *kûčax* ob pogostejšem *kûčēt* v Spodnji Voličini) in *kuč-a* (tj. *kûča* ob leksemu *kučēt* v Gornjem Seniku).<sup>15</sup>

#### Širšepomenska poimenovanja (*kost*, *sklep*, *gug*, *skok*, *kraj*, *stran*)

Za pomen 'kolk' so v slovenskih narečjih mogoča tudi manj natančna/širšepomenska poimenovanja (npr. *kost*, *sklep*, *gug*, *skok*, *kraj*, *stran*). Leksem *kost*, psl. \**kòstъ* < ide. \**h₂os-ti-*, se kot enobesedni leksem pojavlja le dvakrat (*kûst* v Dolnji Košani in Pregarjah), sicer pa le kot dvobesedni leksem z vrstnim pridevniškim prilastkom: dvakrat kot *ledna kost* (< psl. \**lêdъ-na(-jā) kòstъ*), tj. *lêdne kustī* v Črni pri Kamniku, *lêdna kôst* v Stebljevku,<sup>16</sup> in štirikrat kot *ritna kost* (< psl. \**rīt-bn-a(-j-a) kòstъ*), tj. *rītna kôst* v Krašnji in Stražišču pri Kranju na Gorenjskem, v Črni na Koroškem in Logatcu na Notranjskem. Kot enkratna poimenovanja se pojavljata še *kûst ut kušêta*<sup>17</sup> v Ospu in *ûšna kôst* v Ravnah na Koroškem.

10 Nabor simbolov SIMBola, ki zaenkrat obsega okrog 2600 znakov, je del vnašalnega sistema ZRCola P. Weissa.

11 O tem prispevek Vere Smole na simpoziju *Slovenski dialekti v stiku 3* (Koper, 25.–26. 5. 2007).

12 Vprašalnici OLA in ALE nimata tega vprašanja.

13 V nadaljevanju so vsi primeri citatno povzeti iz zvezkovnega ali listkovnega gradiva za SLA, kar velja tudi za fonetično transkripcijo.

14 Morda pa gre iskati etimologijo tega leksema v *kučiti se* 'počepniti, pripogniti se' < ide. \**keu-k-*, \**kou-k-* 'kriv, upognjen' (ESSJ II, 106).

15 Morda gre za obliko imenovalnika dvojine leksema *kolk* (\**kûča* = kolka) oz. za mestnik dvojine (*kûčax* = (v) kolkah).

16 Tudi Pohlin navaja *lêdjéna*, *lêdjenska kôst*.

17 Leksem *košêta* v pomenu 'kolk' je zapisan tudi za krajevni govor Padne v Istri iz stare mreže SLA (prim. it. *coscietta* 'stegnce, bedrce').

Drugi tak splošnejši leksem, ki sicer lahko poimenuje katerikoli 'gibljev stik dveh ali več kosti', je *sklep*, psl. \**szklèpъ* 'pregib med dvema členkoma' < \**szklepāti* 'združevati, sklepati' (torej s prvotnim pomenom 'kjer se dva člena skleneta'). V SLA je ta leksem kot *sklĕp* zapisan za Kojško in Solkan (tu ob *kolku* in *boku*), *sklĕp*/*sklĕp* za Radlje ob Dravi, *sklĕp* v Bardu/Lusevera in *sklĕp* (ob *kolku* in *nogi*) v Podbrdu. Dvakrat je poimenovanje zapisano kot predložna zveza: *u sklĕpi* v Matenji vasi ter *w sqlepé:x* na Obirskem/Ebriach.

V ta sklop nekoliko splošnejših motivacij poimenovanj je morda mogoče uvrstiti leksem *gug* (SSKJ: *gugati* 'premakati iz mirujočega položaja na eno in drugo stran ali navzgor in navzdol', psl. \**gugāti* etimološko ni pojasnjeno), ki se v različnih fonetičnih uresničitvah govori v šavrinskem govoru (tj. *gŷx* v Krkavčah, *gŷx* v Rakitovcu, *γŷx* v Trebešah, *jŷx* v Pomjanu, kot predložna zveza *u jŷŷę* v Kubedu) ter v Hrušici (kot *xŷk* ob *kolku* – *kŷk*) in v Breginju (*γŷŷi*).

Redko je v gradivu za SLA zapisan leksem *skok*, psl. \**skōkъ*, ki ga v pomenu 'stegno' navaja tudi Pleteršnik za Goriško (iz Erjavca in Štreklja), in sicer dvakrat v kraškem narečju (Sovodnje *skŷŷk*, Komen *skōk*) in enkrat v briškem (Medana *skōk*).

Leksema *kraj* in *stran* kažeta na poimenovalno motivacijo v položaju tega dela človeškega telesa, tj. 'kar je na strani, pri kraju': psl. \**krājъ* 'kar/kjer je odrezano', 'rob' in psl. \**stōrnъ* 'del, bok, ploskev'. Leksem *stran* se v gradivu veže s predlogom *na*, tj. *na strānę* v Ukvah/Ugovizzi (ziljsko narečje) in *ne strānā* v Novi vasi (dolenjsko narečje) – tu ob leksemih *na lakotnici* in *kolk*, ali s predlogom *pri*, tj. *pār strān* v Mačkovcu pri Dvoru. Leksem *kraj* pa je v tem pomenu rabljen v Reziji, in sicer kot *krĕj* oz. v predložni zvezi *ta na kraĭi* v Osojanih ali v predložnih zvezah *ta pot krājon/krājon/tā pot krājon* v Solbici in V Bili ter *tā na krājax/ta na krājah* v Njivi.

#### Druga poimenovanja (ledje, bok, gulj, križ, bedro, lakotnica, hrbet)

Razmeroma pogosta so tudi poimenovanja, ki v knjižnem jeziku poimenujejo dele telesa, ki so kolku blizu – vprašanje pa je, ali so ti odgovori relevantni ali gre (vsaj pri redkejših poimenovanjih) morda za nerazumevanje premalo natančno zastavljenega vprašanja (npr. *ledje*, *bok*, *gulj*, *križ*, *bedro*, *lakotnica* in *hrbet*).

Med najpogostejša poimenovanja spada leksem *ledje* (SSKJ: 'del hrbta tik pod pasom ob ledvicah', psl. \**lĕdvъje/lĕdvŷdŷ*), ki se govori predvsem v nekaterih ziljskih govorih (Brdo *lĕdvĕĕ*, Borlje *lĕdvĕĕ*, Blače *lĕdvĕĕ* (ž. sp. ed.), *lĕdvĕĕ* (mn.), Ziljska Bistrica *lĕdvĕĕ*), v neka-

terih gorenjskih krajevnih govorih med Ljubljano in Tržičem (Zgornje Bitnje *lĕdvĕ*, *lĕdvij*, *lĕdvja* in predložna zveza *ulĕvde*, Bašelj *lĕdvje*, Valburga *lĕdvje*, Šenčur *lĕdvjā*; Cerklje na Gorenjskem – tu kot predložna zveza *u lĕdvjāx*), v nekaterih krajevnih govorih vzhodnogorenjskega govora (Obrše *lĕdvje*, Motnik – tu kot predložna zveza *u lĕdvjāx* in kot pridevniška izpeljanka ob samostalniku *členek*, tj. *lĕdvni člĕnk*) in zgornjesavinjskega narečja (npr. Ljubno ob Savinji *lĕdvje*) ter na robu kraškega in notranjskega narečja v Vipavski dolini (Šmarje *lĕdvje*, Štanjel *lĕdvja*, Štjak *lĕdvja*) in razpršeno še ponekod (npr. v Cerknem 'ledje ob gulju in kolku). Le enkrat je zapisana tudi različica *lĕdvjā* v Renčah.

Redkejši je leksem *bok* (SSKJ: 'spodnji stranski del trupa') – v SLA sta dva zapisa za kraško narečje (v Štanjelu *bŷoki* v mn. ob *ledjih* in *kolku* in v Solkanu *bōk* ob *kolku* in *sklepu*), dva zapisa za savinjsko narečje (v Nizki *bōk* ob *kolku* in v Črnovi *buōk*) ter en zapis za mežiško narečje (v Črni na Koroškem *bōk*).

Leksem *gulj* se v različnih fonetičnih uresničitvah govori predvsem v terskem in obsoškem narečju ter banjškem govoru (Čiginj *γŷil*, Trenta *γŷl*, Drežnica *γŷl*, Zadolmin *γŷajl*, Podbonesec *γŷi/hŷi* in predložna zveza *tā na hŷje*, Avče *γŷl/γŷl*, Most na Soči *γŷil*). Leksem *gŷlj* ima v pomenu 'stegno' (nem. 'die Hüften') zapisan tudi Pleteršnik.

Leksem *križ* (SSKJ: 'predel ob spodnjem delu hrbtenice') je zapisan dvakrat: v Trenti ob *gulju* (*krĭš*) in v Koprivni v mežiškem narečju (*krĭš*). Leksem *bedro*, psl. \**bedrŷ*, je štirikrat zapisan na Gorenjskem – v kranjskogorskem govoru (*bĕdār* ob *kolku*) in gorenjskih krajevnih govorih Srednje vasi v Bohinju (*bĕdrŷ*), v Zgornjih Gorjah (*bĕdār*) in Bregu (*bĕdār*), kot izpeljanka *vedrĭca*<sup>18</sup> pa v kraškem govoru Trnovega.

Le trikrat so zapisani leksemi s psl. korenem \**olk-*, in sicer kot *lakotnica* (SSKJ: 'vbočeno mesto na trebuhu med zadnjim rebrom in kolkom'), tj. izpeljanka z besedotvorno podstavo *lākoten* (iz *lākota* 'glad', psl. \**ōlkota* / < *ōlkati* 'biti lačen' / v selškem narečju v Selcih (*lākotŷca*) ali kot predložna zveza v dolenjskem narečju v Novi vasi (*ne lākātāncā*), v terskem narečju (Matajur) pa se govori predložna zveza s posamostaljenim pridevnikom *lačno* (< psl. \**ōlčъnъ* iz glag. \**ōlčati*, *ōlčŷ* 'biti lačno'), tj. *tā na lāčnin*.

Kot enkratna poimenovanja se v gradivu pojavljajo še naslednja izvornoslovenska poimenovanja, ki pa so morda tudi posledica nenatančnosti izpraševalca ali informanta: *no:ga me ba'li u s'te:gne* (poleg poimenovanj *sklep* in *kolk*) v Podbrdu, predložni zvezi *okōl krĭža* v Vuzenici in *qole pāsa* v Žitari vasi ter enobesedni leksemi *stahnŷ* v Čahorčah, *tančĭna* v Sočergi in *xārbāt* v Kostanjah.<sup>19</sup>

18 Prehod *b > v* je mogoč (a v tem krajevnom govoru poznajo tako izgovor *vĭnkošti* kot *birma*, oboje zapis v gradivu za SLA).

19 Za staro točko SLA Spodnje Škofije je zapisan leksem *dŷmje*.

**Poimenovanja, prevzeta iz jezikov v stiku (kolp, glid, hiften, hufa, anka, femore, flank/fjank)**

Poleg izvornoslovenskih leksemov so zlasti v narečjih, ki so v stiku s sosednjimi jeziki, pogosta tudi prevzeta poimenovanja.

V laškem govoru ter na južnem robu srednještajerskega narečja in v kozjansko-bizeljskem narečju se rabi leksem *kolp* – prim. nvn. *Kolben*, nvn. *kolbe* (Pleteršnik ima besedo *kòlp* iz Cafovega in Megiserjevega slovarskega gradiva), npr. *kòlp* v Lokavcu, *kùp* v Planini pri Sevnici, lahko tudi v dvojini (npr. *kòupa* v Šentjurju, *kòpa* v Zadržah).<sup>20</sup>

Leksem *hiften* je germanizem (prim. nem. *die Hüfte*, mn. *die Hüften* 'kolk') in je najpogostejši v vseh koroških narečjih, in sicer kot samostalnik moškega ali ženskega spola, v gradivu za SLA zapisan v ednini ali množini (npr. v ziljskem narečju *hiftn* v Brdu /ob *ledjih*/, *hiftnè* v Rikarji vasi in Podkloštru, v rožanskem narečju pa npr. *xiftn* v Podravljah /ob *kolkul*/ in *xiftna* v Slovenjem Plajberku, v podjunskem narečju *xiftna* v Vidri vasi itd.), enkrat tudi kot predložna zveza (tj. *u xiftnax* v Ukvah, ob predložni zvezi *na strani*), posamično pa še na Poreznu (*xiftn ob kolkul*) in v Idriji (*xiftna ob kolkul*) v rovtarski narečni skupini.

Germanizem enakega izvora, a drugačnega razvoja, je tudi leksem *hufa* (prim. nem. *die Hüfte* 'kolk'), ki je zapisan kot *'xo:ufa*/*'hu:ufa* v Lučanah v Avstriji (skrajni severni rob kozjaškega govora) in kot *kūaf* na Zgornji Kapli. Le dvakrat se v pomenu 'kolk' pojavlja prevzeti leksem *glid* (prim. nem. *das Glied* 'ud, okončina') – v gorenjskem narečju Bohinjske Bele *glidə* (mn.) in v poljanskem narečju v Gabrku z desnim samostalniškim določilom *ylčed u stěnu*.

V narečjih, ki so v stiku z romanskimi jeziki (predvsem v Italiji), tj. z italijanščino in furlanščino, so pogoste tudi izposojenke iz teh dveh jezikov. V dveh krajevnih govorih primorske narečne skupine se za pojem *kolk* rabi izposojenka *anka*, tj. *'a:ŋka* (Mirnik) v briškem in *'ankä* (Križ/Santa Croce, poleg *kolkov*) v kraškem narečju (prim. ital. *anca* 'kolk'). Izposojenka *femore* (prim. ital. *femore* 'bedrna kost, stegenica') je zapisana v treh krajevnih govorih: *fēmōre* v Doberdolu (kraško narečje) in *'fē:moř/fēmōre* v Kolonkovcu in na Opčini pri Trstu (notranjsko narečje). Najpogosteje pa je zapisan leksem *flank* (prevzet iz furlanščine) oz. *fjank* (prevzet iz italijanščine, prim. ital. *fianco* 'bok'): v briškem govoru Kozane kot *flānk* oz. *flānk*, v istrskem narečju pa kot *fjāŋk* v govoru Loparja, *fjēŋk* v govoru Kort in *fjāŋki* v kraškem narečju v Hrpeljah.

Nejasen je ostal izvor poimenovanj *žvēntola* v govoru Proseka (morda prim. ital. *sventola* 'pahljača', *sventrare* 'trebuh razparati') ter *gnāk* (ob predložni zvezi *okòl krīža*) v govoru Vuzenice, predložna zveza *u xfamə* v Dobrniču (morda <\*(*xlam*)-b < stvn. (*h*)*lanka* 'kolk, bok, ledja, križ') ter *prīša* iz stare točke SLA Polšina pri Trojanah.

**KARTOGRAFIRANJE**

Geolingvistika ni le metoda prenosa "golih" jezikovnih podatkov na karto, ampak je predvsem način interpretiranja in iz tega izhajajočega kartografiranja jezikovnega gradiva. Leksična karta/atlas ob takem pojmovanju lingvistične geografije ni le zemljepisno urejen slovar/seznam narečnega besedja, predstavljen na (napisni) karti, ampak je geografski/kartografski prikaz jezikoslovno interpretiranega besedja, kjer so glasoslovno poknjižene in etimološko pojasnjene iztočnice morebitnega iz karte/atlasa izhajajočega narečnega slovarja predstavljene z ustrezno strukturiranimi simboli.

Interpretacija jezikovnega gradiva pomeni razporeditev odgovorov/refleksov glede na določene kriterije, ki se od karte do karte razlikujejo, pač glede na jezikovno ravnino, katere element je predmet kartografiranja, in možnosti, ki jih prinaša gradivo. Pri pripravi leksičnih kart je navadno prvi kriterij za uvrščanje leksemov v posamezne skupine skupni koren oz. skupna besedotvorna podstava, če gre za tvorjenke, ali skupno jedro besedne zveze, če gre za večbesedne lekseme. Posameznim skupinam se nato določi skupni simbol, ki ga je mogoče notranje modificirati glede na nadaljnjo strukturiranost posameznih leksemov.

Pri tem notranjem drobljenju na podskupine je pri bolj raznolikem gradivu nujno tudi posploševanje oz. zanemarjanje tistih lastnosti leksemov, ki za posamezno karto niso relevantne. Najprej je treba v skladu s poznavanjem vseh glasoslovnih značilnosti posameznih krajevnih govorov abstrahirati predvsem fonetične razlike med leksemi, jih na nek način "poknjižiti" in poiskati njihov skupni izvor in etimologijo (npr. v praslovanščini ali jeziku, iz katerega je bila beseda prevzeta). Prav tu se skriva največ pasti, saj lahko napačno prekodiranje fonološkega sistema posameznega krajevnega govora, kot je uresničen v izbrani besedi, v knjižni sistem oz. knjižno glasoslovno ustreznico leksema privede do napačne interpretacije leksema in zato napačnega prikaza na karti. V gradivu za SLA je prav ta prvi korak še otežen z nezanesljivostjo nekaterih zapisov in različnostjo dialektološke transkripcije, ki je bila pri zapisih uporabljena. Če se gradivo po prekodiranju narečnih izgovorov v knjižnega izkaže za leksikalno neraznoliko, oblikovanje

20 Iz gradiva ni razvidno, ali ne gre morda za samostalnik ženskega spola.

leksične karte (npr. simbolne) ni smiselno in geolingvist se odloči le za glasoslovno karto, ki pa je lahko vendarle zelo zanimiva (npr. *pes*).<sup>21</sup>

Gradivo je kljub na prvi pogled jasnemu vprašanju in točnemu odgovoru lahko zelo raznoliko tudi na oblikoslovno-skladenjski, tj. slovnični ravnini. Leksemi za *kolk* so tako zapisani kot samostalniki ženskega ali moškega spola, v ednini, množini ali dvojini (gre za parni del človeškega telesa) in v predložnih zvezah. Upoštevanje vseh teh različnosti pri kartografiranju bi leksično karto naredilo zelo nepregledno, zato se je smiselno odpovedati tudi takim "podrobnostim" – ki pa jih je vendarle mogoče prikazati na drugi karti, kjer je posamezni leksem predstavljen v vseh zapisanih slovničnih različicah.

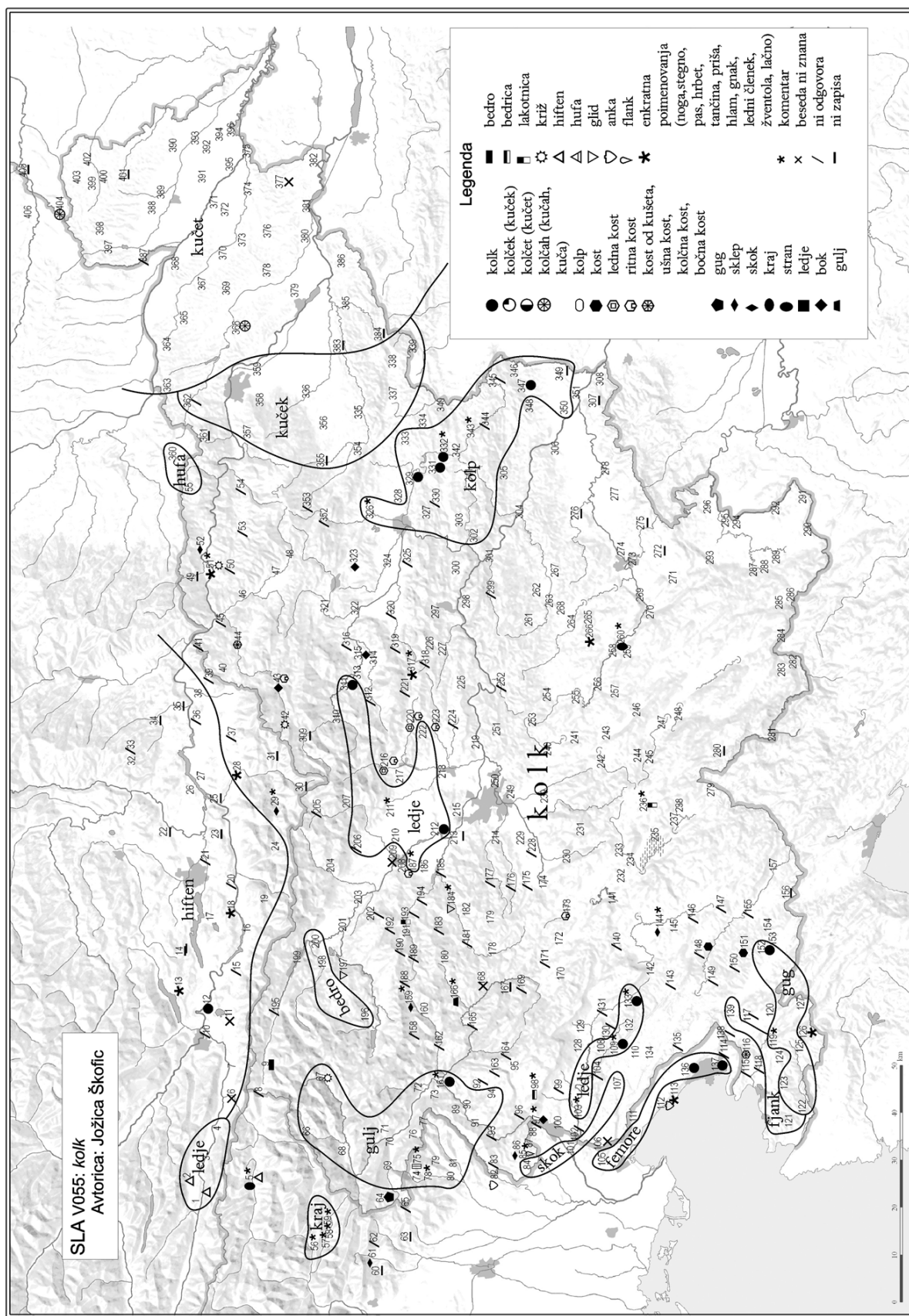
Vse te "posplošitve", izhajajoče iz jezikoslovne analize gradiva, so iz korpusa okrog 500 različnih poimenovanj/odgovorov za pojem *kolk*, ki je v prvi delovni različici karte prinašal okrog 70 različnih leksemov (zamenarjajoč le glasoslovne in slovničnoštevilске različice), oblikovale smiselno strukturirano legendo in tudi naslovniku bolj prijazno karto z 28 simboli za lekseme, ki se pojavljajo vsaj dvakrat (upoštevajoč le besedotvorno in besednozvezno raznolikost ne glede na glasoslovno, oblikoslovno ali predložno skladijsko podobo) in so predstavljeni v naslednji legendi h karti.<sup>22</sup>

Simbolno karto pa je zaradi še vedno premajhne preglednosti razširjenosti posameznih poimenovanj smiselno spremeniti v izoglosno-napisno-simbolno. Na njej so strnjene areali narečnih leksemov omejeni z izolekso (razen najbolj razširjenega leksema *kolk*, katerega razširjenost je prikazana le napisno), prostorsko bolj razpršeni leksemi in enkratna poimenovanja pa so prikazani s simboli. Na nekatere posebnosti (npr. na pojavljanje leksema v predložni zvezi) opozarja zvezdica ob številki kraja, ki bralca karte napotuje h komentarju. Taka karta ni več preobremenjena z različnimi (za obravnavano problematiko lahko tudi nerelevantnimi) informacijami, prinaša pa dovolj natančne podatke o razporejenosti in razširjenosti obravnavanih leksemov.

Odgovor:	Legenda znak:	Legenda ID:
kolk	●	5001
kolček (kuček)	◐	5011
kolčet (kučet)	◑	5026
kolčah (kučah, kuča)	⊗	51A0
kost	●	6C01
ledna kost	⊕	6CB0
ritna kost	⊖	6C34
kost od kušeta, ušna kost, kolčna kost, bočna kost	⊗	6DA0
gug	◐	6A01
sklep	◑	6801
skok	◒	6601
kraj	●	5401
stran	●	5201
ledje	■	5E01
bok	◆	6001
gulj	▲	7CE1
bedro	■	6401
bedrica	▬	6420
lakotnica	▮	6220
lačno	▯	6300
križ	⊗	6E00
kolp	○	7300
hiften	△	5600
hufa	△	5702
glid	▽	5A00
anka	◡	7000
femore	◢	7100
flank	◣	7442
fjank	◤	7400
enkratna poimenovanja (noga, stegno, pas, hrbet, tančina, ledni členek, priša, hlam, gnak, žventola)	★	4FF3
komentar	*	4F07
beseda ni znana	×	4F08
ni odgovora	/	4F09
ni zapisa	—	4F02

21 Tako npr. Škofic v članku *Besedne karte po gradivu za Slovenski lingvistični atlas* na leksični karti za pojem 'pes' leksem *pes* prikaže le napisno in z nekaj simboli predstavi še redka izjemna poimenovanja, mnogo zanimivejša pa bi bila fonetična karta o refleksu polglasnika v besedi *pes* (npr. *päs, pēs, päs, p'ēs, pēs, pēs, puäs, pös, pös, pje:s, p'ēs, päs, p'äs* itd.).

22 Odločitev za preoblikovanje simbolne karte v napisno (oz. kombinirano napisno-simbolno) seveda lahko spremeni tudi razmerja med simboli v taki legendi.



## THE VARIETY OF DIALECTAL MATERIAL AND THE BOUNDARIES OF ITS REPRESENTATION ON THE LANGUAGE MAP

Jožica ŠKOFIC

The Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language,  
SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2  
University of Primorska, Faculty of Humanities Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1  
e-mail: jozica.skofic@zrc-sazu.si; jozica.skofic@fhs.upr.si

### SUMMARY

*The article presents the work conducted during the compilation of the Slovenian Linguistic Atlas (SLA) by the Dialectological Section of the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language at the Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts in Ljubljana. Special software (SlovarRed 2.0), based on a carefully designed database linked to the geographical information system (GIS), was developed. It not only allows accurate input of dialectological data and their analysis at different language levels but also the application of different cartographical methods (i.e., displaying linguistic data on a map). Considering the diversity (including in terms of data quality and relevancy) of the material collected in the last 60 years, the article presents those data from the database which can be displayed on a map and how.*

*Slovenian dialects include more than sixty different lexemes (excluding phonetic variants) referring to the term 'kolk' (Eng.: hip; SLA V055). Most of these lexemes are single-word lexemes – derivatives with 'kolk' as the derivational base, Old Slavic \*kъlkъ, and different suffixes (e.g., kolk, kolček, also kučet, kučah, kuča ..., kolp ...). Less accurate and semantically broader terms (e.g., kost, sklep, gug, skok, kraj, stran), and words that in standard language refer to parts of the body close to the hip (e.g., ledje, bok, gulj, križ, bedro, lakotnica and hrbet) are also used, both in singular and plural/dual forms (therefore also kolki, kučta, boki, glidi, hiftne). In addition to originally Slovene lexemes, loanwords (e.g., kolp, glid, hiften, hufa, anka, femore, flank/fjank) are also frequent, in particular in dialects that are in contact with neighboring languages. Moreover, word combinations consisting of these nouns and different attributes (e.g., ritna kost, ledna kost, bočna kost, ledni členek), and prepositional expressions (e.g., v kolku, v sklepu, ta pod krajem, pri strani, v ledju, na lakotnici, v hlamu, v juge) are frequent. The article includes linguistic comments on the examined vocabulary, and emphasizes the problems that geolinguists have to cope with when transferring concrete linguistic data onto symbolic and isoglottic-inscriptional maps.*

**Key words:** Slovenian Linguistic Atlas, Slovenian dialectology, Geolinguistics, language map

### VIRI IN LITERATURA

**Arhiv SLA** – Arhiv Slovenskega lingvističnega atlasa. Ljubljana, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Dialektološka sekcija.

**Benedik, F. (1999):** Vodnik po gradivu za Slovenski lingvistični atlas. Ljubljana, Založba ZRC (ZRC SAZU).

**Pleteršnik, M. (1884–85):** Slovensko-nemški slovar. Ljubljana, Knezoškofijstvo.

**SSKJ (1970–1991):** Slovar slovenskega knjižnega jezika 1–5. Ljubljana, SAZU – DZS.

**Snoj, M. (2003):** Slovenski etimološki slovar. Ljubljana, Modrijan.

**Bezljaj, F. (1977):** Etimološki slovar slovenskega jezika, A–J. Ljubljana, SAZU.

**Bezljaj, F. (1982):** Etimološki slovar slovenskega jezika, K–O. Ljubljana, SAZU.

**Bezljaj, F. (1995):** Etimološki slovar slovenskega jezika, P–S. Ljubljana, SAZU, ISJFR.

**Bezljaj, F. (2005):** Etimološki slovar slovenskega jezika, Š–Ž. Ljubljana, SAZU, ISJFR.

**Škofic, J. (2002):** Besedne karte po gradivu za Slovenski lingvistični atlas. V: Jesenšek, M., Rajh, B., Zorko, Z. (eds.): Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika. Zbirka Zora, 18. Maribor, Slavistično društvo, 124–139.

**Škofic, J. (2006):** New lexical maps for the Slovenian linguistic atlas. V: Timuška, A. (ed.): Proceedings of the 4<sup>th</sup> International Congress of Dialectologists and Geolinguists. Riga, July 28–August 2, 2003. Riga, University of Latvia, Latvian language institute, 453–477.